

DE ACHTERBAN VAN PARLEMENTARIERS

Kiezers en partijleden

M.L. Zielonka-Goei en R. Hillebrand

Wanneer gesproken wordt over 'de achterban' van Tweede Kamerleden kan men denken aan hun kiezers, maar ook aan de leden van de partij waartoe zij behoren. Het geschreven staatsrecht laat echter aan duidelijkheid niets te wensen over waar het de vraag betreft wie in het parlement vertegenwoordigd behoren te worden. Artikel 50 van de grondwet bepaalt immers 'De Staten-Generaal vertegenwoordigen het gehele Nederlandse volk'. Aan politieke partijen wordt in het constitutionele recht geen enkele rol toebedeeld.¹

Toch vervullen partijen in de politieke praktijk enkele zeer belangrijke functies in de relatie kamerlid-kiezer. Kiezers geven bij Tweede Kamerverkiezingen hun stem aan een kandidaat van een partij, maar directe invloed hebben zij - wanneer zij niet tevens lid van een partij zijn - noch op het verkiezingsprogramma, noch op de personele invulling van de kandidatenlijst van de partij van hun keuze. Zij kunnen slechts een keuze maken uit het aanbod dat de diverse partijen hen voorleggen. Bovendien moeten kiezers er maar op vertrouwen dat de door hen gekozen volksvertegenwoordigers tijdens de parlementaire rit de gedane verkiezingsbeloften zullen nakomen. Pas bij volgende verkiezingen kunnen kiezers eventuele onvrede over het politieke optreden van hun partij door middel van een nieuwe stemkeuze tot uitdrukking brengen. De leden van een politieke partij kunnen daarentegen wel een directe rol spelen bij de ontwikkeling van de plannen voor toekomstig beleid die aan de kiezers worden voorgelegd. Zij kunnen participeren in de vaststelling van het verkiezingsprogramma van hun partij. Bovendien behoort ook de vaststelling van de kandidatenlijsten voor verkiezingen tot de interne aangelegenheden van politieke partijen. Gevoegd bij het feit dat, mede als gevolg van ons kiesstelsel, de zetelverdeling in de Tweede Kamer na verkiezingen meestal niet ingrijpend verandert, leidt dit ertoe dat kamerleden voor hun (her)verkiezing vooral afhankelijk zijn van de beslissingen die binnen hun partij in de kandidaatstelling worden genomen. Tenslotte rekenen de meeste politieke partijen het tegenwoordig ook tot hun taak om tijdens de parlementaire periode het

handelen van hun kamerleden te toetsen en hen waar nodig ter verantwoording te roepen.

Hoewel kamerleden vanuit democratisch en constitutioneel oogpunt hun kiezers dienen te vertegenwoordigen, zijn zij dus in de praktijk vooral gebonden aan en afhankelijk van hun partijachterban. Dit maakt de vraag interessant of het ledenbestand en het kiezersaandeel van Nederlandse politieke partijen vergelijkbaar van samenstelling zijn en, zo dit niet het geval is, waarin zij van elkaar verschillen.² In een dergelijke vergelijking kan worden gelet op verschillen in sociale kenmerken, maar men kan ook denken aan verschillen in politieke opvattingen. In de literatuur komt men wel theorieën en hypotheses tegen op basis waarvan men bepaalde verschillen in sociale kenmerken en politieke opvattingen tussen de kiezers en leden van politieke partijen mag verwachten,³ maar tot nu toe werd hiernaar in Nederland geen systematisch empirisch onderzoek verricht.⁴

In het voorjaar van 1986 werd, in het kader van een door de stichting Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek gesubsidieerd onderzoek aan de Rijksuniversiteit te Leiden, een schriftelijke enquête gehouden onder een representatieve steekproef uit het ledenbestand van PvdA, CDA, VVD en D66. Ongeveer tegelijkertijd werd in het kader van het Nationaal Kiezersonderzoek 1986 een representatieve steekproef van het Nederlandse electoraat ondervraagd. Met de resultaten van beide onderzoeken is het mogelijk een vergelijking tussen de kiezers en de leden van PvdA, CDA, VVD en D66 te maken.⁵

In dit artikel beperken wij ons tot de kenmerken leeftijd, geslacht, opleiding, beroep, sociale klasse, religie, regionale herkomst en links-rechts zelfplaatsing.

leeftijd

De leeftijdsopbouw van de kiezersaanhang van de PvdA komt meer dan die van de andere partijen overeen met die van het gehele electoraat. Het CDA moet het duidelijk vooral hebben van de oudere kiezers: ruim 30% van de CDA-kiezers is ouder dan 60 jaar, slechts 18% is jonger dan 31. Onder VVD-kiezers zijn de leeftijdscategorieën van 31 - 40 en van 41 - 50 jaar in vergelijking met het totale electoraat wat oververtegenwoordigd, terwijl deze partij relatief weinig kiezers van boven de 60 aantrekt. Dit laatste geldt in nog sterkere mate voor D66; slechts ruim 9% van de kiezers van deze partij is ouder dan 60. D66 recruteert ruim 60% van haar aanhang onder de kiezers tot 40 jaar. Hiermee is D66 de partij met de jongste aanhang (de gemiddelde leeftijd van de D66-kiezer is 41) en het CDA die met de oudste (gemiddelde leeftijd: 48).

Tabel 1: leeftijd kiezers (%)

<u>leeftijd</u>	PvdA	CDA	VVD	D66	electoraat
18 - 30	24.8	18.1	24.2	28.7	25.2
31 - 40	29.3	21.8	28.4	32.2	25.8
41 - 50	12.7	17.4	19.9	17.2	14.8
51 - 60	11.6	12.2	12.8	12.6	12.0
> 60	21.6	30.5	14.7	9.2	22.3
totaal	100.0	100.0	100.0	99.9	100.1
N	(440)	(403)	(211)	(87)	(1630)
gemiddelde	44	48	42	41	44

Hetzelfde beeld als bij de leeftijdsopbouw van de kiezersaanhang (het CDA met een relatief oude en D66 met een relatief jonge aanhang) vinden we terug bij de leeftijdssamenstelling van het ledenbestand van deze partijen. De verschillen tussen CDA en D66 zijn zeer groot: ruim 47% van de leden van D66 is 40 jaar of jonger, onder CDA-leden is dit slechts 15%. Ruim 67% van de CDA-leden is 51 jaar of ouder. Het verschil tussen de gemiddelde leeftijd van CDA-leden (57) en van D66-leden (43) bedraagt maar liefst 14 jaar.

Tabel 2: leeftijd partijleden (%)

<u>leeftijd</u>	PvdA	CDA	VVD	D66
18 - 30	5.9	3.3	9.0	15.7
31 - 40	34.1	11.4	14.7	31.7
41 - 50	14.9	18.1	21.7	26.7
51 - 60	15.8	27.3	20.4	16.5
> 60	29.2	39.9	34.1	9.4
totaal	99.9	100.0	99.9	100.0
N	(292)	(271)	(299)	(363)
gemiddelde	50	57	53	43

Zagen we eerder dat ook de VVD een relatief jonge kiezersaanhang had, voor wat betreft het ledenbestand blijkt deze partij na het CDA het 'oudste' te zijn, met een gemiddelde leeftijd van 53 jaar. De PvdA heeft in vergelijking met de VVD en D66 weinig leden in de leeftijdscategorie tot en met 30 jaar (nog geen 6%) maar relatief veel in de leeftijdsgroep van 31 - 40.

Verder valt op dat de kiezers gemiddeld jonger zijn dan de partijleden. Vooral de categorie leden tot en met 30 jaar is in alle partijen relatief klein, de leeftijdsgroepen 51 - 60 en ouder dan 60 jaar zijn in alle partijen oververtegenwoordigd vergeleken met hun aandeel in het kiezerskorps van de partij.

Tabel 3: aanvang partijlidmaatschap^c (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
vóór 1946	3.5	12.8	1.7	nvt
1946 - 1955	15.7	22.4	9.6	nvt
1956 - 1965	7.6	13.6	8.5	nvt
1966 - 1975	26.3	17.2	30.7	22.1
1976 - 1980	20.8	18.8	24.9	48.1
1981 - 1986	26.0	15.2	24.6	29.8
totaal	99.9	100.0	100.0	100.0
N	(288)	(250)	(293)	(362)
gemiddelde	1970	1963	1973	1978

Uit tabel 3 blijkt dat bijna de helft van het ledenbestand van het CDA bestaat uit leden die al vóór 1966 lid waren van één van de partijen die later het CDA zouden vormen. Waar ruim 44% van de PvdA-leden en bijna 49% van de VVD-leden pas in de periode 1976 -1986 lid van zijn of haar partij is geworden, geldt dit voor slechts 34% van de CDA-leden. Ook als het gaat om de lengte van het partijlidmaatschap is het CDA duidelijk de meest 'vergrijsde' partij.

geslacht

In het electoraat zijn de vrouwen in de meerderheid: meer dan 53% van de kiesgerechtigden is van het vrouwelijk geslacht. Bestaan er verschillen tussen het stemgedrag van vrouwen en dat van mannen? Een veelgehoorde opvatting is, dat dit inderdaad het geval is: vrouwen

zouden een grotere voorkeur voor christelijke partijen hebben dan mannen.⁷

Uit tabel 4 kunnen we aflezen dat vrouwen bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1986 inderdaad meer op het CDA stemden dan mannen: ruim 34% van alle vrouwelijke kiezers tegen 29% van de mannelijke kiezers stemde op deze partij. Voor PvdA, CDA en VVD is het omgekeerde het geval: mannelijke kiezers stemden vaker op deze partijen dan vrouwelijke kiezers.

Tabel 4: geslacht en stemkeuze (%)

	mannen	vrouwen	electoraat ^a
PvdA	35.9	33.8	34.8
CDA	29.2	34.5	31.9
VVD	17.9	15.5	16.7
D66	8.3	5.5	6.9
overig	8.7	10.7	9.7
totaal	100.0	100.0	100.0
N	(613)	(650)	(1630)

Wat dit betekent voor de samenstelling van de kiezersaanhang van deze partijen is te zien in tabel 5. De kiezersaanhang van de PvdA bestond precies voor 50% uit mannen en voor 50% uit vrouwen. Het CDA telde onder haar kiezers in 1986 meer vrouwen dan mannen, terwijl de VVD en D66 meer mannelijke dan vrouwelijke kiezers aantrokken.

Tabel 5: geslacht kiezers^a (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	electoraat
man	50.0	44.4	52.1	58.6	46.9
vrouw	50.0	55.6	47.9	41.4	53.1
totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
N	(440)	(403)	(211)	(87)	(1630)

Tabel 6: geslacht partijleden¹⁰ (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
man	62.1	80.0	72.0	72.9
vrouw	37.9	20.0	28.0	27.1
totaal	100.0	100.0	100.0	100.0
N	(292)	(265)	(300)	(362)

Kijken we echter naar de samenstelling van het ledenbestand van deze vier partijen, dan treffen we een geheel ander beeld aan. In alle vier de partijen zijn de vrouwen sterk in de minderheid. De vrouwen zijn nog het best vertegenwoordigd binnen de PvdA, waar zij bijna 38% van het ledenbestand uitmaken. In VVD en D66 is respectievelijk 28 en 27% van alle leden van het vrouwelijk geslacht en binnen het CDA zijn er van iedere 10 partijleden slechts 2 vrouw. Het is duidelijk dat partijlidmaatschap nog voornamelijk een mannenaangelegenheid is. Bij de vergelijking van de samenstelling van de kiezersaanhang van de grote partijen met het ledenbestand van deze partijen valt op dat juist het CDA, mannenpartij bij uitstek, de partij is met de grootste aantrekkingskracht op vrouwelijke kiezers.

Het is bekend dat vrouwen in de Tweede Kamer ondervertegenwoordigd zijn: na de verkiezingen van 1986 was exact 20% van de leden van de Tweede Kamer van het vrouwelijk geslacht. De samenstelling van de Tweede Kamer blijkt in dit opzicht een meer getrouwe afspiegeling van het ledenbestand van de partijen te zijn dan van de kiezersaanhang.

opleiding

Voor wat betreft het opleidingsniveau van de kiezersaanhang van de grote partijen kan een onderscheid worden gemaakt tussen PvdA en CDA, met relatief meer lager opgeleide kiezers enerzijds en VVD en D66, met relatief meer hoger opgeleide kiezers, anderzijds. Ongeveer 50% van de kiezers van PvdA en CDA heeft niet meer dan lager (beroeps)onderwijs gevolgd. Ditzelfde geldt slechts voor ruim 13% van de VVD- en 20% van de D66-kiezers. Omgekeerd blijkt uit tabel 7 dat kiezers met een hogere beroeps- of universitaire opleiding slechts 10% van de CDA-kiezers uitmaken. De PvdA telt 18% hoog opgeleiden onder haar kiezers, de VVD 31% en D66 37%.

Tabel 7: opleiding kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66 electoraat	
LO	22.7	16.5	3.4	2.3	16.4
VGLO/LAVO/LBO	26.5	33.6	10.1	17.4	26.4
ULO/MULO/MAVO/ 3 jarige-HBS	13.3	16.8	22.2	16.3	16.1
MBO	9.4	14.8	15.0	15.1	12.2
VHMO	10.3	8.0	17.9	11.6	10.3
HBO/UNIV	17.8	10.3	31.4	37.2	18.6
totaal	100.0	100.0	100.0	99.9	100.0
N	(437)	(399)	(207)	(86)	(1630)

Hetzelfde patroon doet zich voor onder de leden van de grote partijen: CDA en PvdA hebben meer leden met een relatief lage opleiding en minder met een relatief hoge opleiding dan VVD en D66.

Voor alle partijen geldt dat de partijleden gemiddeld hoger opgeleid zijn dan de kiezers, met andere woorden: de hoger opgeleiden zijn binnen de partijen oververtegenwoordigd, zij worden vaker lid van een partij dan lager opgeleiden. Vooral D66 heeft een bijzonder hoog percentage hoog opgeleide leden. Bijna driekwart van de D66-leden heeft hoger beroeps- of universitair onderwijs genoten.

Tabel 8: opleiding partijleden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
LO/VGLO/LAVO	12.5	14.6	2.0	.6
LBO	13.8	13.4	3.0	1.1
ULO/MULO/MAVO/ 3 jarige HBS	13.5	12.6	14.1	5.8
MBO	14.0	22.2	13.1	8.0
VHMO	5.7	5.4	16.8	11.6
HBO/UNIV	40.5	31.8	51.0	73.0
totaal	100.0	100.0	100.0	99.9
N	(289)	(261)	(298)	(363)

beroep

Zowel in het kiezersonderzoek als in het onderzoek onder partijleden werd gevraagd naar het beroep van de respondenten. De vraagstelling in beide onderzoeken was echter niet identiek, waardoor de gegevens niet volledig vergelijkbaar zijn. Zo werden partijleden die in het onderwijs werkzaam zijn in een aparte categorie geplaatst terwijl in het Nationaal Kiezersonderzoek kiezers werkzaam in het onderwijs in andere categorieën werden ondergebracht.

Tabel 9: beroep kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	elect.
Werkzaam in overheidsdienst	15.8	11.6	10.0	24.1	13.5
In loondienst in het bedrijfsleven werkzaam	25.6	24.4	29.7	25.3	26.8
Elders in loondienst werkzaam	1.4	1.3	1.0	4.6	1.7
Zelfstandig werkzaam	3.2	6.5	15.3	6.9	6.5
Werkloos	5.0	1.5	1.4	2.3	3.5
Arbeidsongeschikt	4.8	2.3	0.0	1.1	2.8
Met pensioen/AOW	13.7	17.6	9.1	6.9	12.4
Huisvrouw/man	18.3	24.7	23.0	17.2	21.8
Studerend	3.4	1.5	6.2	8.0	3.6
Overig	8.2	8.3	4.3	3.4	7.1
totaal	99.6	100.1	100.0	99.7	99.7
N	(437)	(397)	(209)	(87)	(1611)

In vergelijking met CDA en VVD is een veel groter deel van zowel het kiezerskorps als de ledenachterban van D66 werkzaam in overheidsdienst. Ook de PvdA telt naar verhouding meer overheidsdienaren onder zowel kiezers als leden dan het CDA en de VVD. PvdA en D66 zijn tevens de partijen met een groot contingent in het onderwijs werkende

leden. De VVD is de partij met relatief veel kiezers en leden die werkzaam zijn in het bedrijfsleven. In de PvdA en het CDA zijn personen werkzaam in het bedrijfsleven ondervertegenwoordigd onder de partijleden.

Tabel 10: beroep leden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
Werkzaam in overheidsdienst	12.7	10.7	6.4	19.9
Werkzaam in het onderwijs	13.2	5.7	3.4	12.2
In loondienst in het bedrijfsleven werkzaam	12.5	16.5	25.1	20.4
Elders in loondienst werkzaam	10.8	6.1	6.4	13.2
Zelfstandig werkzaam	3.4	18.4	15.9	7.7
Werkloos	3.9	0.8	0.3	3.3
Arbeidsongeschikt	6.1	2.7	1.7	2.2
Met pensioen/AOW	20.0	25.3	24.7	6.4
Huisvrouw/man	15.2	10.7	13.2	9.4
Studerend	2.1	1.1	2.7	5.2
totaal	99.9	100.0	99.8	99.9
N	(291)	(261)	(295)	(362)

Van de VVD kiezers is ruim 15% zelfstandig werkzaam. Dit percentage ligt boven dat van de andere partijen. Bij de partijleden is echter het CDA de partij met het grootste percentage zelfstandigen. Tegenover 6,5% zelfstandig werkzame kiezers heeft deze partij ruim 18% zelfstandig werkzame partijleden, waarvan blijkens nadere analyse het merendeel werkzaam is in de agrarische sector. Onder de leden van PvdA, CDA en VVD zijn vooral ook de gepensioneerden sterk oververtegenwoordigd. Van de leden van CDA en VVD is ongeveer een vierde deel gepensioneerd terwijl van de kiezers van deze partijen slechts respectievelijk 18 en 9% tot deze categorie behoorde. Van de

leden van de PvdA is 20% gepensioneerd tegen 14% van de kiezers. D66 heeft relatief weinig gepensioneerde leden en kiezers.

Ondervertegenwoordigd onder de leden van alle partijen zijn de huisvrouwen en -mannen. Mensen die betaalde arbeid verrichten worden vaker lid van een politieke partij dan diegenen die het huishouden verzorgen. In de PvdA is de ondervertegenwoordiging van huisvrouwen en -mannen echter minder sterk dan bij CDA, VVD en D66. De PvdA heeft naar verhouding ook meer werkloze en arbeidsongeschikte kiezers en leden dan de drie andere partijen.

sociale klasse

In het Nationaal Kiezersonderzoek en in het onderzoek onder partijleden werd gevraagd tot welke sociale klasse men zichzelf rekende. Sociale klasse hangt sterk samen met opleiding. Het is daarom niet verrassend dat we hier een beeld aantreffen dat doet denken aan hetgeen we eerder met betrekking tot opleiding vonden. Afgezien van het feit dat een vrij hoog percentage kiezers van iedere partij zichzelf tot de 'gewone middenklasse' rekent, treffen we vooral bij de PvdA en in mindere mate ook bij het CDA kiezers aan die zichzelf tot de arbeidersklasse rekenen, terwijl veel VVD- en D66-kiezers zichzelf tot de hogere middenklasse rekenen. VVD en PvdA vormen in dit opzicht elkaars tegenpolen.

Tabel 11: sociale klasse kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	electoraat
hogere klasse	.5	2.8	6.9	2.4	2.1
hogere middenkl.	9.3	12.1	34.3	26.5	14.6
gewone middenkl.	38.5	52.8	47.5	45.8	45.4
hogere arbeiderskl.	15.2	9.5	7.4	8.4	11.3
gewone arbeiderskl.	36.6	22.7	3.9	16.9	26.6
totaal	100.1	99.9	100.0	100.0	100.0
N	(421)	(388)	(204)	(83)	(1630)

Ook voor wat betreft de sociale klasse waartoe de partijleden zichzelf rekenen, vormen de PvdA en de VVD elkaars tegenpolen: ruim 59% van de VVD-leden rekent zichzelf tot de hogere (midden)klasse en slechts 3% deelt zichzelf in in de arbeidersklasse, terwijl van de PvdA-leden 21% zichzelf tot de hogere (midden)klasse rekent en 40% zichzelf

beschouwt als lid van de arbeidersklasse. Het CDA-ledenbestand kent een opmerkelijk grote categorie 'gewone middenklasse'. Bijna 85% van de CDA-leden, 85% van de VVD-leden en bijna 86% van de D66-leden rekent zichzelf tot de (hogere of gewone) middenklasse. Onder PvdA-leden geldt dit slechts voor 58%.

Tabel 12: sociale klasse partijleden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
hogere klasse	1.5	4.1	12.1	9.8
hogere middenkl.	19.7	24.9	47.3	45.1
gewone middenkl.	38.5	59.8	37.7	40.5
hogere arbeiderskl.	8.9	4.1	1.1	2.1
gewone arbeiderskl.	31.3	7.1	1.8	2.5
totaal	99.9	100.0	100.0	100.0
N	(256)	(241)	(273)	(326)

Vergeleken met de kiezers delen partijleden zich in het algemeen in hogere sociale klassen in. Zagen we eerder al dat hoger opgeleiden binnen de partijen ten opzichte van de kiezers van deze partijen zijn oververtegenwoordigd, hetzelfde blijkt het geval te zijn met vertegenwoordigers van de hogere sociale klassen.

religie

De religieuze achtergrond van het kiezerskorps van de vier partijen in 1986, zoals weergegeven in tabel 13, laat voor een belangrijk deel een vertrouwd beeld zien, al zijn er wel enkele wijzigingen ten opzichte van voorgaande verkiezingsjaren. Zo trok het CDA, evenals bij eerdere verkiezingen ook in 1986 voornamelijk kiezers die zich wel tot een bepaalde godsdienst rekenden, maar in vergelijking tot andere verkiezingsjaren wist deze partij in 1986 toch ook relatief veel niet-religieuze kiezers aan zich te binden.¹¹ De PvdA en D66 waren in 1986 voor respectievelijk 60 en 59% van hun verkiezingsresultaat aangewezen op niet-religieuze kiezers. Voor de VVD lag dit percentage aanzienlijk lager. De VVD haalde in vergelijking met PvdA en D66 een veel groter deel van haar stemmen onder kiezers van Rooms-Katholieke huize.

Tabel 13: religie kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	elect.
Rooms-Katholiek	22.2	50.7	28.4	23.0	31.1
Nederlands Hervormd	11.5	20.1	13.3	14.9	14.5
Gereformeerd	1.8	10.7	2.4	3.4	5.9
Overig	4.4	2.5	4.7	0.0	4.2
Geen godsdienst	60.1	15.9	51.2	58.6	44.4
totaal	100.0	99.9	100.0	99.9	100.1
N	(436)	(402)	(211)	(87)	(1623)

Als wij naar de religieuze achtergrond van de partijleden kijken dan valt op dat het percentage leden dat zich niet tot een bepaalde godsdienst rekent bij de PvdA bijna 70% is. Ten opzichte van de kiezersachterban zijn de niet-godsdienstigen in deze partij dus oververtegenwoordigd. Dit geldt ook voor de Nederlands Hervormden. Van de PvdA-kiezers is 11.5% Nederlands Hervormd, van de leden 17%.¹² De katholieken zijn daarentegen onder de leden van de PvdA sterk ondervertegenwoordigd: van de PvdA kiezers is 22% katholiek, van de leden slechts 9%. De sterke groei van de PvdA onder katholieke kiezers vond in het begin van de jaren '70 plaats.¹³ Het duurde echter tot het begin van de jaren '80 dat katholieken ook lid werden van de PvdA. Van de huidige PvdA-leden die vóór 1980 lid werden was minder dan 5% katholiek, van de leden die daarna tot de partij toetraden ruim 20%. Verwacht mag worden dat de ondervertegenwoordiging van katholieken

Tabel 14: religie leden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
Rooms-Katholiek	8.9	50.8	19.7	16.5
Nederlands Hervormd	17.2	15.4	25.3	15.0
Gereformeerd	0.5	32.3	1.4	2.9
Overig	4.1	0.4	9.7	6.2
Geen godsdienst	69.2	1.1	43.9	59.3
totaal	99.9	100.0	100.0	99.9
N	(269)	(266)	(289)	(339)

onder de leden van de PvdA in de toekomst langzaam verder zal afnemen.

Ook onder VVD- en D66-leden zijn de katholieken ondervertegenwoordigd in vergelijking met de kiezersachterban, al zijn de verschillen minder groot. Onder de VVD-leden zijn de Nederlands Hervormden zeer sterk oververtegenwoordigd. Van de VVD-kiezers rekent 13% zich tot dit geloof, van de leden 25%. Het percentage niet-godsdienstige kiezers is bij de VVD groter dan het percentage leden dat zich niet tot een godsdienst rekent.

In vergelijking met de kiezers zijn de katholieken onder de CDA-leden evenredig vertegenwoordigd. Ongeveer de helft van zowel het CDA-kiezerskorps als het CDA-ledenbestand is katholiek. De hervormden zijn ondervertegenwoordigd en de gereformeerden zeer sterk oververtegenwoordigd. Van de kiezers van het CDA is slechts 11% Gereformeerd, terwijl bijna één op de drie CDA-leden het gereformeerde geloof aanhangt. De organisatiegraad van deze groep kiezers is binnen het CDA duidelijk hoger dan de organisatiegraad van de andere groepen. De winst die het CDA in 1986 onder de niet-religieuze kiezers kon boeken heeft zich (nog?) niet vertaald in het ledenbestand; van de CDA-leden rekent slechts 1% zich niet tot een bepaald geloof.

Naast de geloofsrichting is het ook interessant om in de vergelijking tussen kiezers en leden te kijken naar de mate van kerkelijkheid. In beide onderzoeken werd aan godsdienstige kiezers gevraagd hoe vaak men godsdienstige bijeenkomsten of kerkdiensten bezoekt. De tabellen 15 en 16 laten zien dat partijleden van de PvdA gemiddeld nog minder vaak naar een godsdienstige bijeenkomst gaan dan de kiezers. Dit bevestigt eens te meer de conclusie uit eerder onderzoek dat

Tabel 15: frequentie kerkbezoek kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	elect.
godsdienstige kiezers:					
elke week of vaker	7.9	37.2	5.7	4.6	18.5
min. eens per maand	6.0	18.2	9.5	8.0	9.7
enkele keren per jaar	9.0	17.0	18.1	14.9	13.3
(vrijwel) nooit	17,0	11.7	15.5	13.8	14.1
niet godsd. kiezers:	60.1	15.9	51.2	58.6	44.4
totaal	100.0	100.0	100.0	99.9	100.0
N	(433)	(401)	(210)	(87)	(1616)

gedeconsecrationaliseerden (personen die zich wel tot een kerkgenootschap rekenen maar die hun steun geven aan een niet-confessionele partij) eerder hun toevlucht hebben gezocht bij de VVD dan bij de PvdA.¹⁴ De 'doorbraak-gedachte' heeft voor de PvdA slechts beperkt resultaat gehad. Deze partij heeft in vergelijking met de drie andere partijen zowel meer kiezers als leden die zich niet tot een bepaalde godsdienst rekenen.

Tabel 16: frequentie kerkbezoek leden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
godsienstige leden:				
elke week of vaker	3.6	77.8	5.5	4.3
min. eens per maand	4.5	14.3	10.7	9.3
enkele keren per jaar	9.8	4.5	19.6	15.4
(vrijwel) nooit	12.9	2.3	20.4	11.7
niet godsd. leden:	69.2	1.1	43.9	59.3
totaal	100.0	100.0	100.1	100.0
N	(278)	(266)	(291)	(345)

Zeer opmerkelijk zijn de cijfers voor het CDA. Wij zagen reeds dat het overgrote deel van zowel de kiezers als de leden van deze partij zich tot een bepaalde godsdienst rekent. Er zijn echter grote verschillen in de mate van kerkgang tussen de kiezers en de leden. Van de CDA kiezers gaat 37% minstens eenmaal per week naar de kerk terwijl nog eens 18% minstens eens per maand de kerk bezoekt. Ruim de helft van de CDA kiezers woont dus vrij regelmatig een kerkdienst bij. Daartegenover staat een groep van 45% van de CDA kiezers die slechts een enkele keer of zelfs nooit de kerk bezoekt. Van de leden van het CDA bezoekt niet minder dan 78% minimaal eenmaal per week de kerk, terwijl nog eens 14% minstens eens per maand een kerkdienst bijwoont. Van de CDA-leden mag derhalve 92% gerekend worden tot de 'trouwe' kerkbezoekers. Slechts 3% van de leden van het CDA gaat nooit of vrijwel nooit naar de kerk.

regionale herkomst

Bij de vergelijking van de religie van kiezers en partijleden zagen wij dat de katholieken waren ondervertegenwoordigd onder de leden van

PvdA, VVD en D66. Als gevolg van de spreiding van de verschillende geloofsgroepen over het land vinden wij een enigszins vergelijkbaar beeld als wij kijken naar de regionale herkomst van kiezers en leden.

Tabel 17: regionale herkomst kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	elect.
Noorden	13.9	11.4	13.7	9.2	12.0
Oosten	18.2	20.8	19.0	17.2	19.1
Westen	46.4	38.5	50.7	54.0	46.9
Zuiden	21.6	29.3	16.6	19.5	22.0
totaal	100.1	100.0	100.1	99.9	100.0
N	(440)	(403)	(211)	(87)	(1630)

In de tabellen 17 en 18 zijn de twaalf provincies onderverdeeld in vier groepen: het 'Noorden' (Groningen, Friesland en Drenthe), het 'Oosten' (Overijssel, Gelderland en Flevoland), het 'Westen' (Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland) en het 'Zuiden' (Brabant en Limburg). In vergelijking met de kiezers is het zuiden sterk ondervertegenwoordigd onder de leden van PvdA en D66. Ook het CDA heeft naar verhouding meer zuidelijke kiezers dan leden. PvdA, CDA en D66 hebben relatief veel leden in het noorden en oosten van het land. Het CDA heeft in het westen in verhouding iets minder leden dan kiezers. De VVD leden tenslotte zijn voor wat betreft regionale herkomst zeer representatief voor de kiezersachterban.

Tabel 18: regionale herkomst leden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
Noorden	19.3	13.7	15.2	11.4
Oosten	22.7	26.0	18.2	23.3
Westen	45.8	34.7	50.5	53.7
Zuiden	12.2	25.6	16.2	11.6
totaal	100.0	100.0	100.1	100.1
N	(295)	(277)	(303)	(361)

links-rechts-zelfplaatsing

Aan kiezers en aan partijleden werd gevraagd zichzelf, met betrekking tot hun politieke opvattingen, te plaatsen op een schaal van 1 tot 10, waarbij 1 stond voor "links" en 10 voor "rechts".

Van de kiezers van de PvdA plaatst ruim 86% zichzelf op de linkerhelft van de schaal (posities 1 tot en met 5), van de kiezers van D66 doet dit 71%. De kiezers van CDA en VVD plaatsen zichzelf in overgrote meerderheid op de rechterhelft, dit geldt voor 81% van de CDA-kiezers en ruim 90% van de VVD-kiezers. Zowel bij D66-kiezers als bij CDA- en VVD-kiezers zien we een neiging om zichzelf niet ver van het 'centrum' te plaatsen: de posities 1 en 2 respectievelijk 9 en 10 worden veel minder gebruikt dan de meer gematigde plaatsen 3, 4 en 5 respectievelijk 6, 7 en 8. Overigens is het opmerkelijk dat meer CDA-kiezers dan VVD-kiezers zichzelf op de posities 9 en 10 plaatsen. Bij de PvdA-aanhang is de neiging tot het kiezen van een wat gematigde positie veel minder sterk aanwezig: ruim 28% plaatst zichzelf op de posities 1 of 2.

Kijken we naar de gemiddelde plaatsing, dan zien we de voorspelbare volgorde (van links naar rechts) PvdA-D66-CDA-VVD, waarbij het verschil tussen de gemiddelde plaatsen van de PvdA- en de D66-kiezers veel groter is dan dat tussen het CDA-en het VVD-gemiddelde.

Tabel 19: zelfplaatsing kiezers (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66	electoraat
1 (links)	13.6	.8	.5	---	5.6
2	14.8	---	---	2.3	6.7
3	27.7	2.3	.5	14.0	13.1
4	17.5	3.3	1.9	23.3	9.8
5	12.9	12.3	6.7	31.4	12.6
6	8.3	17.9	18.3	22.1	14.6
7	2.2	22.1	29.8	3.5	13.4
8	2.2	23.1	32.2	2.3	14.5
9	.7	8.7	4.8	1.2	4.6
10 (rechts)	.2	9.5	5.3	---	5.2
totaal	100.1	100.0	100.0	100.1	100.1
N	(412)	(390)	(208)	(86)	(1630)
gemiddelde	3.52	7.03	7.15	4.83	5.51

Tabel 20: zelfplaatsing partijleden (%)

	PvdA	CDA	VVD	D66
1 (links)	23.6	.4	.7	1.7
2	17.0	.4	.3	4.6
3	30.6	5.6	2.4	19.8
4	20.1	10.0	2.1	36.7
5	4.9	14.7	8.6	21.2
6	.9	11.6	13.1	11.7
7	1.3	17.1	24.5	3.7
8	.2	18.3	29.3	.6
9	---	7.2	7.2	---
10 (rechts)	1.3	14.7	11.7	---
totaal	99.9	100.0	99.9	100.0
N	(281)	(251)	(290)	(349)
gemiddelde	2.84	6.79	7.27	4.24

Voor alle partijen geldt, dat het percentage partijleden dat zichzelf op de linkerhelft van de schaal plaatst hoger is dan het percentage kiezers dat dit doet. Plaatste 86% van de PvdA-kiezers zichzelf op de posities 1 tot en met 5, bij de leden is dit percentage 96%. Dat 84% van de leden van D66 een positie op de linkerhelft van de schaal kiest is minder verrassend dat het feit dat ditzelfde geldt voor 14% van de VVD-leden en 31% van de leden van het CDA. Verder valt het in vergelijking met de zelfindeling van de kiezers op, dat de partijleden meer geneigd zijn zichzelf op de meer extremere posities 1 en 2 resp. 9 en 10 te plaatsen. De gemiddelde plaatsing van de leden van PvdA, CDA en D66 is linkser dan de gemiddelde plaatsing van de kiezers van deze partijen, de leden van de VVD plaatsen zichzelf gemiddeld vrijwel op dezelfde positie als de kiezers van deze partij doen.

kiezers en partijleden, een profiel

De PvdA-kiezers verschillen in leeftijd niet van het gehele electoraat. Zij zijn wat lager opgeleid en werken wat vaker in overheidsdienst dan de kiezers van andere partijen. De meeste PvdA-kiezers rekenen zich tot de arbeidersklasse, slechts weinigen rekenen zich tot de hogere klasse. Zij behoren in 60% van de gevallen niet tot een bepaalde godsdienst. De helft van de PvdA-kiezers is vrouw. De PvdA-leden zijn gemiddeld 6 jaar ouder dan de PvdA-kiezers. Ruim 62% van de PvdA-leden is van het mannelijk geslacht, hetgeen een hoog percentage

is ten opzichte van PvdA-kiezers, maar laag vergeleken met de leden van andere partijen. De PvdA-leden zijn, ten opzichte van de VVD-leden en de D66-leden, wat lager opgeleid. In vergelijking met de PvdA-kiezers zijn de leden echter hoger opgeleid: in ruim 40% van de gevallen hebben zij een hogere beroeps- of universitaire opleiding. Zij werken vaak bij de overheid en, ook in vergelijking met de PvdA-kiezers, minder vaak in het bedrijfsleven. In vergelijking met de PvdA-kiezers is een groot deel van de leden gepensioneerd, en in vergelijking met de leden van andere partijen zijn zij wat vaker werkloos of arbeidsongeschikt. De PvdA-leden behoren gemiddeld tot een hogere sociale klasse dan de PvdA-kiezers. Zij rekenen zich nog minder dan de kiezers tot een bepaald geloof en bezoeken ook minder vaak de kerk. Voor zover PvdA-leden zich wel tot een bepaald geloof rekenen zijn zij in 56% van de gevallen Nederlands Hervormd en slechts in 29% van de gevallen Rooms-Katholiek. PvdA-leden wonen in verhouding tot de PvdA-kiezers minder in het zuiden en meer in het noorden en oosten van het land en zij plaatsen zich tenslotte op een links-rechtsschaal gemiddeld links van de PvdA-kiezers.

Het CDA heeft veel oudere kiezers: 30% van hen is ouder dan 60 jaar. CDA-kiezers zijn in vergelijking met de kiezers van andere partijen het laagst opgeleid. Zij rekenen zich veelal tot de gewone middenklasse en 84% van hen behoort tot een bepaald geloof. Bijna 45% van alle CDA-kiezers komt echter slechts enkele malen per jaar of nooit in de kerk. Bijna 56% van de CDA-kiezers is vrouw.

Van de CDA-leden is 80% van het mannelijk geslacht. Zij zijn gemiddeld 9 jaar ouder dan de CDA-kiezers: ruim tweederde van hen is boven de 50. Hun opleiding is wat hoger dan de opleiding van de CDA-kiezers, maar in vergelijking met de leden van PvdA, VVD en D66 zijn zij lager opgeleid (32% heeft een hogere beroeps- of universitaire opleiding). Zij werken vergeleken met de VVD-leden, de D66-leden en de CDA-kiezers minder in loondienst in het bedrijfsleven, maar zijn wel zeer vaak (in ruim 18% van de gevallen) zelfstandig werkzaam. Ruim een kwart van hen is gepensioneerd en 85% rekt zich tot de (hogere of gewone) middenklasse. In 99% van de gevallen behoren zij tot een bepaalde godsdienst, en in vergelijking met de CDA-kiezers zijn de Nederlands Hervormden onder de CDA-leden ondervertegenwoordigd en de gereformeerden sterk oververtegenwoordigd. Ruim 92% van de CDA-leden woont minstens eens per maand een kerkdienst bij (78% bezoekt elke week de kerk). Zij wonen wat minder dan de CDA-kiezers in het westen en zuiden en wat meer in het noorden en oosten van het land. Ook de CDA-leden plaatsen zich op de links-rechtsschaal gemiddeld links van de kiezers van hun partij.

De VVD-kiezers zijn in vergelijking met de PvdA-kiezers en de CDA-kiezers wat jonger en hoger opgeleid. Zij zijn gemiddeld 42 jaar oud en naar verhouding veel in het bedrijfsleven en veel zelfstandig werkzaam. Zij rekenen zich veelal tot de (hogere en gewone) middenklasse. In 51% van de gevallen rekenen zij zichzelf niet tot een godsdienst. Ruim 52% van de VVD-kiezers is man.

De VVD-leden zijn gemiddeld 11 jaar ouder dan de VVD-kiezers. In ongeveer 70% van de gevallen zijn zij van het mannelijk geslacht. Zij zijn hoog opgeleid (51% heeft een hogere beroeps- of universitaire opleiding), zijn in veel gevallen werkzaam in het bedrijfsleven en zijn ten opzichte van de VVD-kiezers vaak gepensioneerd en minder vaak huisvrouw of -man. De VVD-leden rekenen zich in 59% van de gevallen tot de hogere klasse of de hogere middenklasse. Zij rekenen zich minder dan de VVD-kiezers niet tot een religie en zijn veel vaker Nederlands Hervormd en minder vaak katholiek dan de VVD-kiezers. Zij plaatsen zich gemiddeld ongeveer op dezelfde plaats van de links-rechtsschaal, al kiezen zij wat meer voor de uiteinden van de schaal.

De D66-kiezers zijn in vergelijking met de andere kiezers het jongst. In maar 9% van de gevallen zijn zij ouder dan 60 jaar. Zij zijn hoger opgeleid dan de kiezers van de drie grote partijen. Zij werken naar verhouding vaak bij de overheid en rekenen zich in 72% van de gevallen tot de (hogere of gewone) middenklasse. In 25% van de gevallen rekenen zij zich tot de (gewone of hogere) arbeidersklasse. Bijna 59% van hen rekent zich niet tot een religie. Ruim 58% van de D66-kiezers is man.

D66-leden zijn gemiddeld veel jonger dan de leden van PvdA, CDA en VVD, maar iets ouder dan de D66-kiezers. In 73% van de gevallen is het D66-lid van het mannelijk geslacht. De opleiding van D66-leden is zeer hoog: niet minder dan 73% heeft een hogere beroeps- of universitaire opleiding. Hiermee zijn zij veel hoger opgeleid dan de leden van VVD, PvdA en vooral CDA. Zij werken, net als de D66-kiezers, veel bij de overheid, en zijn in vergelijking met die kiezers veel minder vaak huisvrouw of -man. In 86% van de gevallen rekenen zij zich tot de (hogere of gewone) middenklasse. Zij verschillen niet zoveel van de D66-kiezers waar het de religie betreft, al is een iets kleiner deel Rooms-Katholiek. Zij wonen in vergelijking met de D66-kiezers minder in het zuiden en meer in het noorden en oosten van het land. In vergelijking met deze kiezers plaatsen zij zich tenslotte gemiddeld linkser op de links-rechtsschaal.

Er blijken grote verschillen te bestaan tussen de kiezersaanhang en het ledenbestand van de vier grootste Nederlandse politieke partijen. Aanzienlijke verschillen doen zich bij alle vier de partijen voor met

betrekking tot de kenmerken leeftijd, geslacht, opleiding en sociale klasse. Daarnaast blijken CDA-leden veel trouwere kerkbezoekers te zijn dan CDA-kiezers. De leden van PvdA, CDA en D66, tenslotte, plaatsen zichzelf gemiddeld linkser dan de kiezers van deze partijen doen.

noten

1. D.J. Elzinga, De Politieke Partij in het Constitutionele Recht, diss. Utrecht, Nijmegen: Ars Aequi Libri, 1982.

2. Dat deze beide 'achterbannen' qua omvang in elk geval zeer van elkaar verschillen, blijkt uit de volgende cijfers: bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1986 werden op de PvdA 3.051.678 stemmen uitgebracht, op het CDA 3.172.918 en op de VVD 1.596.991. De ledenaantallen van deze partijen waren per 1 januari 1986 (of daaromtrent): PvdA 100.979, CDA 127.849 en VVD 86.821. Wanneer deze ledentallen gebruikt worden om de verhouding leden/kiezers te berekenen betekent dit dat er tegenover elk PvdA-lid 30 PvdA-kiezers staan, tegenover elk CDA-lid 25 CDA-kiezers en tegenover elk VVD-lid 18 VVD-kiezers. (Bron ledenaantallen: Jaarboek DNPP 1986, Groningen, 1987, p. 21)

3. Zie bijvoorbeeld: J.D. May, Opinion structure of political parties: The special law of curvilinear disparity. In: Political Studies, Vol, XXI, No. 2 (p.135-151), 1973.

4. Wel werd in 1978 en 1979 een enquête uitgevoerd onder het middenkader (congresafgevaardigden) van PvdA, CDA, VVD en D66. Zie: I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur, "Het middenkader van de Partij van de Arbeid. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op het Raads- en Statencongres 1978", in: Jaarboek DNPP 1978, Groningen, 1979, pp. 95-123; I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur, "Het middenkader van de VVD. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie op vrijdag 10 en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht", in: Jaarboek DNPP 1979, Groningen, 1980, pp. 58-80; I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur, "Het middenkader van D'66. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 op 22 april 1978 te Zwolle", in: Jaarboek DNPP 1979, Groningen, 1980, pp. 81-102; I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur, "Het middenkader van het CDA. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de leden van het congres van

het Christen Democratisch Appèl op 20 januari 1979 te Den Haag", in: Jaarboek DNPP 1980, Groningen, 1981, pp. 39-60; L.P. Middel, en W.H. van Schuur, "Dutch party delegates: Background Characteristics, Attitudes towards the European Community and towards Dutch Politics, of Delegates from CDA, D'66, PvdA and VVD", in: Jaarboek DNPP 1980, Groningen, 1981, pp. 61-86.

Verder werd in Nederland uitgebreid onderzoek gedaan naar de sociale achtergronden van kamerleden (zie bijvoorbeeld J.Th.J. van den Berg, De toegang tot het Binnenhof, De maatschappelijke herkomst van Tweede-Kamerleden tussen 1849 en 1970 Weesp, Van Holkema & Warendorf, 1983) en naar de verschillen tussen de politieke opvattingen van kiezers en kamerleden (zie bijvoorbeeld J.J.A. Thomassen, Kiezers en gekozenen in een representatieve democratie, Alphen aan den Rijn, Samsom, 1976).

5. Omdat de gegevens uit steekproefonderzoek afkomstig zijn, bestaat de mogelijkheid dat de uitkomsten in sommige gevallen licht afwijken van de werkelijke statistieken van de onderzochte populatie. De gegevens dienen daarom met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

6. Het betreft hier de aanvang van het lidmaatschap van de bestaande partijen of van de directe voorgangers daarvan.

7. Hiernaar werd onderzoek verricht door: R.B. Andeweg, "Factoren die het stemgedrag mede bepalen", in: G.A. Irwin, J. Verhoef en C.J. Wiebrens red., De Nederlandse Kiezer '77, Voorschoten, 1977, p. 158 en: M.J. Koopman en M.H. Leijenaar, "Het vergeten electoraat", Acta Politica, 1983, p. 248.

8. In de steekproef van het Nationaal Kiezersonderzoek 1986 heeft de PvdA een grotere aanhang dan het CDA, terwijl bij de verkiezingen het CDA de grootste partij werd. Op de in dit artikel bekeken verbanden tussen bepaalde kenmerken en het stemgedrag is deze ondervertegenwoordiging echter niet van invloed.

9. Wellicht ten overvloede zij nogmaals verwezen naar hetgeen in noot 5 wordt opgemerkt over de noodzaak deze gegevens voorzichtig te interpreteren.

10. Deze steekproefgegevens kunnen in bepaalde gevallen licht afwijken van de werkelijke percentages mannelijke en vrouwelijke partijleden. Wat betreft de VVD is bekend dat in 1986 32,5% van de op het partijsecretariaat geregistreerde leden van het vrouwelijk geslacht was

(Jaarverslag VVD 1986, p. 28).

11. Zie: G.A. Irwin, C. van der Eijk, J.J.M. van Holsteyn en B. Niemöller, Verzuiling, issues, kandidaten en ideologie in de verkiezingen van 1986, in: Acta Politica, jaargang XXII, 1987, pp.129-179.

12. In 1982 was nog 16 procent van de kiezers van de PvdA Nederlands Hervormd. Bron: Nationaal Kiezersonderzoek 1982.

13. Zie voor de godsdienstige achtergrond van PvdA-kiezers door de jaren heen: Rudy B. Andeweg en Ron Hillebrand, De kiezers en de PvdA. Veranderingen en mogelijkheden in het licht van een oud verkiezingsonderzoek, In: J. Bank e.a. (red) Het zesde jaarboek voor het democratisch socialisme, Amsterdam: De Arbeiderspers, 1985. pp.14-39.

14. Zie onder andere: Rudy B. Andeweg en Ron Hillebrand, op. cit.